

Samirə HEYDƏRLİ

“ULDUZ” JURNALINDA ƏDƏBİ TƏNQİD

РЕЗЮМЕ

В статье упоминается история создания журнала и литературно-критические статьи, опубликованные на страницах этого журнала. Также уделяется особое внимание поколению редакторов журнала «Улдуз». К анализу привлечены статьи писателей и публицистов, которые сотрудничали с журналом. В исследовании оценивается место и роль журнала в истории печати.

Ключевые слова: Советский период, Азербайджанская пресса, журнал «Улдуз», литературная критика, публицистика, художественная литература, писатели, цензура.

SUMMARY

This article deal with the history of foundation of the journal and literary-critic writings that have been published there. Also generation of editors of "Ulduz" have been mentioned here. Writings of writers and publicists who have cooperated with it, have been involved in the analysis. In that research place and role of the activity of this journal has been assigned.

Key words: Soviet period, Azerbaijan press, "Ulduz" journal, literary criticism, publicity, literature, writers, censorship.

Sovet dövrü jurnal çapı işinin maarifçilik fəaliyyətini yerinə yetirməsi təkzib edilməz reallıqdır. Bu proses artıq ədəbi nəslin yaradıcılıq taleyinin müəyyənləşdirilməsində həlledici rol oynayır. Əlbəttə, jurnal çapı təkcə ədəbi xarakteri ilə diqqət çəkmir, onun bədii tərtibat və çap zərurəti poliqrifik sistemin beynəlxalq əsaslarına söykənir. Bu mənada "Ulduz" jurnalı da xaraktercə özünəməxsus xüsusiyyətlərilə seçilir. Hər çapında xüsusi çəki sərgiləyən "Ulduz" jurnalı ədəbi prosesə dinamik müdaxilədə fəal görünür. Elə 1968-ci ildə dərc olunan saylarına diqqət yetirərkə jurnalın konseptual qayəsini bütövlükdə izləmək olar. Jurnal nəşr olunduğu 1967-ci ildən bizim tədqiq etdiyimiz 2000-ci ilə qədər olan ədəbi prosesdə nasillər arasındakı əlaqələri qoruyub saxlamağa çalışır. Fəaliyyət göstərdiyi illərdə hər dövr üçün xarakterizə olunan yeni imzaları bir ədəbi nəsil kimi üzə çıxaran bədii keyfiyyətlər qloballaşma dövrünün estetik meyarları baxımından nizama çəkilir. "Ulduz" jurnalının 1968-ci ildə çıxan yanvar buraxılışına nəzər salaq. Jurnalın bu nömrəsində elə materiallar verilir ki, onlar həm ədəbi gedişatın dinamikasını, həm də janr əlvanlığını əks etdirir. "Ulduz"un bu sayı ilə tanış olan oxucu çağdaş Azərbaycan ədəbi prosesində nələr baş verdiyini təsəvvür edə bilər.

Jurnalın yanvar sayında zəruri effektiv səciyyə qabarıqdır. 1968-ci ildə çıxan "Ulduz" jurnalının ilk beş sayına nəzər saldıqda, burada nəsr, poeziya, Mikayıl Müşfiqin anadan olmasının 60 illiyi, publisistika, ilk hekayələr və şeirlər guşəsi ilə bərabər, ədəbi tənqid bölmələrinin də olduğunu müşahidə edirik. Yazarlardan Çingiz Aytmatovun, Mikayıl Müşfiq, Nəbi Xəzri, Yasir Nəsirli, Qərib Mehdiyev, Gülhüseyn Hüseynoğlu, Şəmsəddin Abbasovun imzalarının şahidi oluruq. Bizim tədqiq obyektimiz olan ədəbi tənqid

bölməsinə baxdıqda tənqidçi Bəkir Nəbiyev, İsrail Mustafayev, Gülrux Əlibəyova, Araz Dadaşzadənin yazıları maraqlıdır.

"Ulduz" jurnalının 1967-ci ildən 2000-ci ilə qədər olan sayları hazırkı nəsil üçün çox böyük töhvədir. Fərman Kərimzadə, Seyran Səxavət, Sayıvuş Sərxanlı, Şahmar Əkbərzadə, Mövlud Süleymanlı, Ələkbər Salahzadə, İsa İsmayilzadə, Məmməd İsmayıl, Məmməd Aslan kimi yazıçıların əsərləri həmin dövr üçün "Ulduz"un yolunu səbrsizliklə gözləməyə əsas verir.

Yazıçı Gülrux Əlibəyovanın ona ünvanlanmış suallara özünü tənqidi ilə başlayır: "Vaxt olmadıqdan "Ənənə və novatorluq" haqqında məqaləm bitməmiş qaldı. Mən çox oxuyub, düşünür, əzab çəkirəm, lakin yazmağım çox asan olur. Əsas iş, hansısa yazını, əsərləri çox redaktə edib daha da mürəkkəbləşdirməkdir".(1,səh28). Bundan əlavə tənqidçi yazıçılar haqqında Azərbaycan yazıçılarından Hüseyn Cavidin, Cəlil Məmmədquluzadənin, müasirlərdən İsa Hüseynov və cavan yazıçıların nəsr əsərlərini təqdirəlayiq hesab etdiyini vurğulayır. O, özünü söhbətində ictimai tələblərə öz şəxsi fonunda bir təsnifat verərək tənqidi fikirlərini bildirir. Bu söhbətdə səmimi konkret fikirlərin kompozisiya və bədii ictimai məzhi, psixofizioloji amillərin dinamikliyi maraqlı status kimi diqqət çəkir. Yaxud onun əsərlərində mətnin dərk, mövzunun mantiqçə bitkin forma alması, istedadlı tənqidçinin jurnalda dərc olunanlara qarşılıqlı yanaşma təsiri. fikir təqdim etmə dürüstlüyü və s. publisistik nümunələrə baxışın sivil tərzləri kimi xarakterizə olunur. Lakin bu fərdi mülahizədəki pessimistlik ovqata bir qədər əks təsir edir. Bu da, şübhəsiz, müəllifin ictimai ampulada modern çək çevirə məruz qalmasından irəli gəlir.

Məsud Əlioğlunun "Poemalarımız haqqında" başlığı altında ədəbi tənqid nümunəsinə aid ikinci məqaləsi də maraqlıdır: "Görkəmli ədəbi şəxsiyyətlərin həyatını, əməli fəaliyyətini, və bədii surətini tarixi gerçəklik əsasında, konkret sənədlərə və təəssürlərə görə əks etdirməkdə Məmməd Rahimin "Natəvan" və İslam Səfərlinin "Ələsgər" poemaları müvəffəqiyyətli təcrübə kimi qiymətləndirən müəllif hər iki əsərdə əsas surətin tərcümeyi-halını, həyat yolunu və şəxsiyyətini səciyələndirən keyfiyyətlər, mühüm hadisələr, maraqlı və konkret təfərrüatlar göstərir ki, görkəmli sənətkar Məmməd Rahimin poemasında Natəvan xalq və vətən qarşısındakı böyük xidmətləri olan, bir insan və vətəndaş kimi ümumiləşdirir. Natəvan istedadlı bir şairə, görkəmli ictimai xadim, həssas, qayğıkeş, alimə bir insan olaraq Azərbaycan tarixi və ədəbiyyatında fəxri yer tutduğunu qeyd edən müəllif vurğulayır ki, bu vaxta qədər möhtərəm şairəmiz haqqında bəzi elmi-tədqiqat xarakterli əsərlər yazılmış, bir sıra məlumat və xatirələr çap olunmuşdur. Xüsusi tədqiqat obyektinə olaraq şairənin həyatı, ictimai fəaliyyəti lazımcıca öyrənilməyini vurğulayan müəllif yazır: "Natəvanın həyatı, mühtiti, şəxsiyyəti və ictimai taleyi haqqında geniş məlumat verən arxiv sənədləri və faktik

materiallar çox azdır. Onun insanlıq ləyaqəti, fərdi keyfiyyətləri barədə ən düzgün məlumatı xalq kütləsi vermişdir. Məmməd Rahim də əsərində Natəvanı məhz bu şəkildə xeyirxah əməlləri və haqqı sevmək hissi ilə xalqın hörmətini qazanmış coşqun təbiətə malik həssas şairə, həyatı möhnət və göz yaşları içində keçən taleşiz bir ana kimi göstərməyə çalışmışdır. Şair arxiv sənədlərindən xalq arasında yayılmış rəvayətlərdən, həmçinin yazılı və sifahi mənabələrdən, xatirələrdən yaradıcı surətdə istifadə etmiş, Natəvanın bədii obrazını yarada bilmişdir. Məlumdur ki, Məmməd Rahim lirik şairdir. Bu xüsusiyyət Natəvanın könül ağrılarını, daxili və mənəvi iztirablarını əks etdirən səhnələrdə daha çox hiss olunur. Bəzi nöqsanları nəzərə alsaq, yazıcının tarixdən götürüldüyü hadisələrə şəxsi mülahizələri əsasında yanaşmasından, bəzilərini isə sənətkarlıq məsələlərinə lazımı tələbkarlıqla diqqət yetirməməsindən irəli gəlmişdir".(7,səh48).

Yazı bütövlükdə özünün tale və həyat gedişatı məğzli ilə dərin maraqa doğurur. Müəllif bəlkə də, oxucu üçün zəruri olan fikri-hissiyatları müasir tempə uyğun hadisə və proseslərin içərisində axtarır deyə, qələmə aldığı bu yazı nəticə etibarilə məzmun və mənada əhatəli xarakterizə olunur. Və əsas da odur ki, yazı həyat materialları əsasında yazılıb. "Ulduz" jurnalının "Tənqid və bibliografiya" bölməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Jurnalın səhifələrində "Yaşamağa yaranmış insan" (1,səh13), "İnsana diqqət"(1,səh18), "İsa Hüseynovun povestləri haqqında qeydlər"(1,səh32), "Azəri yazıçılarımızın həyatından dəqiqələr"(1,səh38) adlı ədəbi tənqid nümunələri yer alıb. "Azəri yazıçılarımızın həyatından dəqiqələr" adlı yazıda təəssüf hissilə bizim yazıçı və şairlərimizin həyatından alınmış rəvayətlər çox olduğu halda, hələ əndiyədək toplanıb, bir yerdə çap olunmaması qeyd edilir. Onların böyük təbiiyyəti və estetik əhəmiyyətini vurğulayan filologiya elmləri doktoru Kamran Məmmədov yazır ki, sevimli sənətkarlarımız haqqında rəvayət, lətifələrin yeri düşəndə, məclislərdə və ya adicə söhbətlərdə fikri tamamlamaq üçün bizə kömək etdiyini, hazırcaavablığın fikrin orijinallığı kimi işləndiyini bildirir, bu sahədə nöqsanlara tənqidi yanaşır. "Azəri yazıçılarımızın həyatından dəqiqələr" adlı məqalədə yazıçılarımızın həyatına mətbuat orqanlarının səhifələrində çox az təsadüf edildiyindən şikayətlənərək, buna tənqidi münasibət bildirir.(4,səh59).

"Ulduz" jurnalı səhifələrində işıq üzü görün digər ədəbi tənqid nümunəsinə diqqət yetirək. "Yaşatmağa yaranmış insan" adlı məqalədə yazıçı, tənqidçi Güllüseyin Hüseynoğlunun yeni bir şeir kitabının işıq üzü gördüyünü və bu kitabda olan nöqsanlara öz tənqidi münasibətini bildirir: "G.Hüseynoğlu özünü hələ tam püxtələşdirməmiş üslubuna sadıq qaldıqca daha artıq müvəffəq olur. Lakin bu üslubunu nəzərə çarpdırmaq istədikdə, yəni yazıcının məqsədi yalnız üslub olduqda, necə deyirlər yalnız üslub xatirinə yazdıqda bir sünilik də meydana çıxır. Tənqidçi bu cəhəti nəzərə

almasını məsləhət görür"(5,səh54) "Ulduz" jurnalında tənqidi fikirlərdən başqa birinə nəzər salaq. "Ümumiyyətlə, düşüncəm ki, bizim gəncliyimiz müasirlik və avanqardlıq axtarışındadır. Bu, əlbəttə, yaxşıdır. Amma, ancaq, lakin... Bu kəlimələrdən acıgım gəlsə də, yazacam. Qloballaşma və inteqrasiya bizi inkişafa aparır. Hər şeyi biliyini və kiçik ömründə böyük dünyanın bütün dəyərlərini bircə andaca "saf-çürük" etdiyini düşünən gənclik, bir az da dəqiqləşdirsəm, yeniyetmələr var bizim qarşımızda! Və onlar artıq mənasızlığını aşkarladığı bu həyatda yaşamağa maraqa göstərmirlər. Keçək nəsrə. İndi bədii ədəbiyyat oxunmur deyənləri məyus edəcəm: "Yaxşı ədəbiyyat nümunəsi oxunur!" deməklə. Öminəm ki, "Ulduz"un mart ayında dərc olunmuş hekayələrdə gənclərimizin bu sahədə uğurlu nümunələr yaratması optimist fikirlər söyləməyə imkan verir. Bu gün böyük ədəbiyyat nümunələri, dünyanın ən tanınmış söz sahiblərinin əsərləri ilə tanış olan və bu ədəbi şedevrlərdəki fəlsəfi və mənəvi düşüncələr labirintində çox vaxt da müətləliə boyu qurduğu xəyallara, arzularıqı sonluğa qovuşduğu üçün özünü xoşbəxt sayan oxucuya "Ulduz" jurnalında çıxan hekayələr maraqlı gələcək".(6,səh20).

"Ulduz" jurnalı səhifələrində işıq üzü görün digər ədəbi tənqid nümunəsinə diqqət yetirək. "Yaşatmağa yaranmış insan" adlı məqalədə yazıçı, tənqidçi Güllüseyin Hüseynoğlunun yeni bir şeir kitabı çıxartdığını və bu kitabda olan səhvləri xüsusi ilə vurğulayaraq yazır: "G.Hüseynoğlu özünü hələ tam püxtələşdirməmiş üslubuna sadıq qaldıqca daha artıq müvəffəq olur. Lakin bu üslubunu nəzərə çarpdırmaq istədikdə, yəni yazıcının məqsədi yalnız üslub olduqda, necə deyirlər yalnız üslub xatirinə yazdıqda bir sünilik də meydana çıxır. Müəllif bu cəhəti nəzərə almalıdır"(3,səh54) fikirləri müəllif tərəfindən jurnalın səhifələrində yazıcının çıxardığı kitabın ədəbi tənqidi verilmişdir. Digər bir ədəbi tənqid nümunəsi isə "İnsana Diqqət"(1,səh18) - "İsa Hüseynovun povestləri haqqında qeydlər"(1,səh32) adlı məqalədir. Burada povest haqqında mülahizələr, obrazlar haqqında rəylər öz əksini tapır. "Tütək səsi" povestinin dörd səhifəlik təhlili jurnalistikanın maarifləndirici funksiyasını yerinə yetirir. Beləliklə "Ulduz" jurnalı dövrün ədəbi nümunələri haqqında elm-nəzəri fikirləri dövrüyyəyə gətirməklə onlar haqqında yetərincə informasiya verir. Hər hansı yazıçılarımız haqqında məlumatsız olan insanlar belə bu povestlərin, məqalələrin nəticəsində müəyyən bir məlumata sahib olur. Bu yönündən sovet dövrü mətbuatına nəzər saldıqda "Ulduz" jurnalının Azərbaycan mətbuatında özünəməxsus bir rolunun olduğunu aydın sezməmiş oluruq. Burada dərc edilmiş yazıçı Şıxəli Qurbanovun- "Ürək çırpıntılar" adlı lirik poemasından bir bənd şeir verilmiş və onun "Günəşli", "Düşüncələr", "Dostlar", "Etiraf" adlı şeirləri dərc edilmişdir.(3,səh60-65)

"Ulduz" jurnalının müstəqillik illərindən hazırkı dövrə qədər nəşr olunan saylarına nəzər salaq, illər ərzində jurnalın səhifələrində olan dəyişikliklərin

şahidi olanq. 2000-ci ilin iyul ayında dərc olunan jurnal haqqında yazıda öz əksini tapan fikirlərə nəzər salaq. “Əvvəla ondan başlayım ki, jurnalın siması xeyli dəyişib, özü də sima deyəndə təkcə onun bədii tərtibatını nəzərdə tutmuram, imza müxtəlifliyi, mövzu genişliyi, özünü ifadə sərbəstliyi, yaradıcılıq manerasındakı çox çalarlılıq, təbii ki, müasir oxucu üçün çox önəmlidir. Bu gün hər şeyi inkar eləyən, hər şeyi dağıdıb yenisini yaratmaq iddiası ilə dünəndən az qala üz çevirən, haqlı, haqsız bütün klassikləri və tarixi şəxsiyyətləri “təftiş eləmək” həvəsində olan gəncliyi razı salmaq o qədər də asan deyil və elə bu səbəbdən də jurnalın hər sayına çox böyük diqqət yetirilib”.(2,səh64).

Fəqət bütün yazılarda, xüsusilə şeirlərdə yaradıcılıq üçün zəruri olan fəhm güclüdür. Bu da onların klassik sənət təcrübələrinə kifayət qədər bələd olmasından, az-çox istedadlarının həssaslıqla cilalanan əzabından yan keçmələrindən irəli gəlir. Əsər hansı məzmununda yazılır yazılsın, orada birinci növbədə sənətkar şəxsiyyətinin möhürü bölən dünyaya fərdi baxış görünməli, gördükləri ilə bərabər, fəhm etdikləri duyulmalı, başqa sözlə, Allah vergisi olan istedadın nurlu siması üzə olmalıdır. Təbii ki, fikir, düşüncə yaradıcı şəxsin həyat qayəsidir. Ekspertlərin də təhlil etdiyi “Ulduz” jurnalının səhifələrində də qayəçi ruhu, həyat və tale məsələlərinə siraətətmə ilə təzahürdə gördük. Jurnalın bu dövrlərdə çıxan sayları qələm sahiblərinin yaradıcılığına önəm verən faktoloji zənginliklə də diqqət çəkir.

ƏDƏBİYYAT

1. N.Cabbarov. “Ulduz”da ədəbi-tənqid. “Azərbaycan” jurnalı, N3, 1992.
2. S.Məmmədli. Borçalı “Molla Nəsirəddinçiləri”. “Ulduz” jurnalı, 2000, N12.
3. “Ulduz” jurnalı, 1967, N1.
4. “Ulduz” jurnalı, 1968, N1.
5. “Ulduz” jurnalı, 1968, N2.
6. “Ulduz” jurnalı, 1968, N3.
7. “Ulduz” jurnalı, 1968, N4.
8. “Ulduz” jurnalı, 2000, N7.

Elmi rəhbər: f.d. Aygün Əzimova